

VKLJUČEVANJE IMIGRANTSKIH OTROK V IZOBRAŽEVALNI SISTEM

INTEGRATING IMMIGRANT CHILDREN INTO EDUCATIONAL SYSTEM

This article provides an overview and comparison of policies for integrating immigrant children into educational systems in selected EU Member States. It focuses in particular on the following questions: Do immigrant children have the same rights (and duties) to education as children who are citizens of host countries? Are there special programs for the admission of immigrant children into schools and for their integration into the regular educational process? Do immigrant children have the possibility to learn their mother tongue and the history and culture of their country of origin? Do the countries promote intercultural approach to education? Comparative analysis showed that the majority of countries studied allow all immigrant children (whatever their legal status) to have access to compulsory primary education. Also, all countries provide certain measures to assist in the integration of immigrant children into the regular educational process. Formally, the possibility for immigrant children to learn their mother tongue exists in most of the studied countries, in practice, however, several problems arise. Similar problems also occur in the transfer of the formally promoted intercultural approach and intercultural contents into the actual educational process.

Keywords: immigrant children, immigrants, educational system, school, integration, EU

Članek ponuja pregled in primerjavo politik vključevanja imigrantskih otrok v izobraževalne sisteme v izbranih državah članicah EU. Osredotoča se zlasti na naslednja vprašanja: Ali imajo imigrantski otroci enake pravice (in dolžnosti) do izobraževanja kot otroci, ki so državljani države sprejema? Ali v proučevanih državah obstajajo posebni programi za sprejem imigrantskih otrok v šolo oziroma za pomoč pri njihovem vključevanju v redni izobraževalni proces? Ali je imigrantskim otrokom omogočeno učenje njihovega maternega jezika ter spoznavanje zgodovine in kulture njihove izvorne države? Ali države spodbujajo medkulturni pristop k izobraževanju? Primerjalna analiza je pokazala, da večina proučevanih držav omogoča vsem imigrantskim otrokom (ne glede na njihov pravni status) dostop do obveznega osnovnošolskega izobraževanja. Prav tako imajo vse države predvidene določene ukrepe za pomoč imigrantskim otrokom pri vključevanju v redni izobraževalni proces. Možnost učenja maternega jezika imigrantskih otrok v večini držav formalno obstaja, na izvedbeni ravni pa se večkrat pojavijo težave. Podobne težave se pojavljajo tudi pri prenosu formalno predvidenega medkulturnega pristopa in medkulturnih vsebin v izobraževalni proces.

Ključne besede: imigrantski otroci, imigranti, izobraževalni sistem, šola, integracija, EU

UVOD

Izobraževanje je ključnega pomena za proces integracije imigrantskih otrok v novo okolje. V izobraževalnem procesu imigrantski otroci pridobijo nekatere ključne veščine, znanja in socialne vezi, ki jih potrebujejo za uspešno vključitev v družbo. Žal rezultati študij, ki so proučevale uspešnost učencev v različnih državah,¹ kažejo zaskrbljujočo sliko, saj se je izkazalo, da učenci, ki so bili rojeni v tujini, dosegajo bistveno slabše rezultate v primerjavi z njihovimi vrstniki domačini. Vzroki za to so različni in kompleksni. Le delno je mogoče razlike pripisati različnim sposobnostim in prizadevnosti otrok. Slabši rezultati imigrantskih otrok so pogosto povezani z manj spodbudnim socialnim okoljem, v katerem ti pogosto odraščajo, s slabšim socialnoekonomskim položajem družine, s slabšim znanjem jezika države, v katero so se priselili, in na splošno s slabšim poznavanjem kulturnih praks v novem okolju.

Države lahko s svojimi politikami vključevanja imigrantskih otrok v izobraževalni sistem bistveno vplivajo na njihov uspeh v šoli in na njihovo nadaljnjo integracijo v družbo. Glede na naraščanje števila imigrantskih otrok v številnih šolah v državah EU in glede na rezultate iz študije PISA (OECD 2006), ki so pokazali, da obstajajo velike razlike med uspehom imigrantskih otrok in njihovih vrstnikov domačinov, postaja integracija imigrantskih otrok v izobraževalni sistem vse pomembnejša tema za oblikovalce politik v vseh državah članicah EU. Evropska unija nima skupne politike o integraciji imigrantskih otrok v šolske sisteme. Obstaja nekaj direktiv, ki se nanašajo na izobraževanje imigrantskih otrok, vendar nobena tematike ne obravnava celovito - nobena ne naslavlja celotnega sklopa problemov, povezanih z izobraževanjem imigrantskih otrok:

Direktiva o izobraževanju otrok delavcev migrantov iz leta 1977 (77/486/EC) od držav članic zahteva, da otrokom delavcev migrantov iz drugih držav članic na njihovem ozemlju zagotovijo brezplačno poučevanje, ki mora biti prilagojeno posebnim potrebam otrok in lajša začetni sprejem, zlasti poučevanje uradnega jezika ali enega od uradnih jezikov države gostiteljice. Države članice morajo zagotoviti tudi usposabljanje učiteljev, ki te otroke poučujejo. Poleg tega naj bi v sodelovanju z državami izvora sprejele ukrepe, ki bi otroke delavcev migrantov spodbujali k učenju maternega jezika in kulture države izvora. To učenje naj bi potekalo v skladu z običajnim izobraževanjem. Evropska komisija je julija 2008

1 Na primer študija TIMSS (The Trends in International Mathematics and Science Study), ki jo je izvedla IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) v letih 1995, 1999 in 2003 v približno 50 državah, in študija PISA (Program for International Student Assessment) (PISA), ki jo je organizirala OECD v letih 2000 in 2003 - v vsaki sodelujoči državi je bilo anketiranih približno 4.000 učencev v približno 170 šolah (Schneeweis 2006: 4).

v Zeleni knjigi² pozvala k razmisleku o prihodnosti omenjene Direktive. Kot je zapisano v Zeleni knjigi (glej 9. odstavek), se je s sprejemom Direktive 77/486/EGS “/i/zobraževalni problem, s katerim se srečujejo šolski sistemi, /.../ močno spremenil. Ker se Direktiva nanaša samo na izobraževanje otrok, ki so državljani EU, se ne loteva pomembnega dela tega problema, namreč izobraževanja otrok, ki so državljani tretjih držav.”

Direktiva o izvajanju načela enakega obravnavanja oseb ne glede na raso ali narodnost (2000/43/ES) vzpostavlja pravni okvir za boj proti diskriminaciji na podlagi rase ali narodnosti na različnih področjih, tudi v izobraževanju. Vendar Direktiva ne zajema različnega obravnavanja, ki temelji na državljanstvu, in ne posega v določbe in pogoje v zvezi z vstopom in bivanjem državljanov tretjih držav in oseb brez državljanstva na ozemlju držav članic ter v obravnavanje, ki izhaja iz pravnega položaja državljanov tretjih držav in oseb brez državljanstva.

Direktiva o statusu rezidentov za daljši čas (2003/109/ES) države članice obvezuje, da v skladu z nacionalno zakonodajo rezidentom za daljši čas zagotovijo enake pogoje glede izobraževanja in poklicnega usposabljanja, kot jih imajo njihovi državljani, vključno s štipendijami za študij. Vendar pa države članice za dostop do izobraževanja in usposabljanja lahko zahtevajo dokazilo o ustreznem znanju jezika.

Direktiva o pravici do združitve družine (2003/86/ES) zagotavlja družinskim članom imigranta (sponzorja) pravico dostopa do izobraževanja pod enakimi pogoji, kot veljajo za sponzorja.

Namen pričujočega prispevka je prikazati, na kakšen način je urejeno vključevanje imigrantskih otrok v izobraževalni sistem v osmih državah članicah EU: Češki, Finski, Litvi, Grčiji, Nemčiji, Nizozemski, Portugalski in Sloveniji.³ Glavna pozornost bo posvečena primerjavi normativnih ureditev tega področja v izbranih državah. Primerjava bo temeljila na analizi relevantnih pravnih dokumentov, opirala pa se bo tudi na podatke iz različnih raziskovalnih poročil, znanstvenih in strokovnih člankov in monografij. Cilj primerjalne študije je odgovoriti na naslednja vprašanja: Ali imajo imigrantski otroci enake pravice (in dolžnosti) do izobraževanja kot otroci, ki so državljani države sprejema? Ali v proučevanih

2 “Migracije in mobilnost: izzivi in priložnosti za izobraževalne sisteme v EU” (COM(2008) 423 konč.) (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0423:FIN:SL:PDF,10.11.2008>).

3 Izbor držav je povezan z vsebino raziskovalnega projekta “Primerjalna analiza politik vključevanja državljanov tretjih držav v izbranih državah članicah EU”, na podlagi katerega je nastal pričujoči prispevek. V projektu sta bila glavna kriterija izbora držav določena sorodnost ali primerljivost s slovensko situacijo. Podrobneje so kriteriji izbora in metodologija pojasnjeni v končnem poročilu o projektu (glej Bešter idr. 2008). Projekt je bil financiran iz sredstev Evropskega sklada za vključevanje državljanov tretjih držav ter sredstev Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije.

državah obstajajo posebni programi za sprejem imigrantskih otrok v šolo oziroma za pomoč pri njihovem vključevanju v redni izobraževalni proces? Ali je imigrantskim otrokom omogočeno učenje njihovega maternega jezika ter spoznavanje zgodovine in kulture njihove izvirne države? Ali države spodbujajo medkulturni pristop k izobraževanju?

V prispevku bom z izrazom "imigrantski otroci" označevala vse otroke, ki živijo v eni od obravnavanih držav članic EU, pa v tej državi niso bili rojeni, ne glede na to, ali so državljani druge države članice EU, državljani katere od tretjih držav ali pa so po priselitvi pridobili državljanstvo države, v kateri trenutno živijo.

DOSTOP IMIGRANTSKIH OTROK DO IZOBRAŽEVANJA

Imigrantski otroci v državah članicah EU naj bi bili v skladu z zgoraj omenjenimi direktivami deležni enake obravnave glede dostopa do izobraževanja kot njihovi vrstniki domačini. Direktiva 77/486/EC o izobraževanju otrok delavcev migrantov se sicer nanaša zgolj na državljane EU, kljub temu pa imajo otroci državljanov tretjih držav zagotovljen dostop do izobraževanja na podlagi enake obravnave z otroki, ki so državljani države članice gostiteljice, če se zanje uporabljata Direktiva 2003/86/ES o pravici do združitve družine in Direktiva 2003/109/ES o statusu rezidentov za daljši čas (Zelena knjiga 2008: 4). Vse proučevane države so tudi podpisnice Konvencije o otrokovih pravicah (OZN),⁴ v skladu s katero morajo zagotavljati obvezno in vsem brezplačno dostopno osnovno izobraževanje brez kakršnegakoli razlikovanja glede na raso, barvo kože, spol, jezik, veroizpoved, politično ali drugo prepričanje, narodno, etnično ali družbeno poreklo, premoženje, invalidnost, rojstvo ali kakršenkoli drug položaj otroka, njegovih staršev ali zakonitega skrbnika (2. in 28. člen Konvencije).

Pregled situacije v proučevanih osmih državah pokaže, da je praktično v vseh zagotovljena možnost dostopa do obveznega izobraževanja (ponekod pa tudi do izobraževanja na višjih stopnjah) za vse imigrantske otroke pod enakimi pogoji, kot veljajo za državljane. Odstopanja med državami obstajajo glede pravice dostopa do izobraževanja za imigrantske otroke brez veljavnega dovoljenja za bivanje. Nekatere države izrecno dovoljujejo vpis otrok brez veljavnega dovoljenja za bivanje (Grčija), druge ga dopuščajo implicitno, vpis v šolo na primer dovoljujejo vsem otrokom brez zahtev po dokazilih o njihovem statusu glede bivanja v državi (Nemčija, Finska, Slovenija), tretje pa na zakonski ravni podeljujejo pravico dostopa

4 Sprejela jo je Generalna skupščina Združenih narodov z resolucijo št. 44/25 z dne 20. novembra 1989. Veljati je začela 2. septembra 1990 v skladu z 49. členom. Seznam držav, ki so ratificirale konvencijo, je dostopen na spletnem naslovu <http://www.unhchr.ch/pdf/report.pdf>, 12. 11. 2008.

do izobraževanja le otrokom priseljencev z dovoljenjem za stalno ali začasno bivanje, čeprav v praksi praviloma vsem imigrantskim otrokom omogočajo obiskovanje šole (Litva, Finska).

Na Češkem je bil decembra 2007 sprejet amandma k Zakonu o izobraževanju, ki je podelil vsem otrokom pravico do osnovnošolskega izobraževanja. Pred tem je zakon dovoljeval vpis v šole le tujcem, ki so bili državljani EU ali so imeli dovoljenje za stalno bivanje.⁵

Na Finskem so v skladu z Zakonom o osnovnem izobraževanju⁶ vsi otroci, ki so stalno naseljeni na Finskem, dolžni obiskovati osnovno šolo (1. točka 26. člena). Stalno bivališče pomeni, da otrok živi na Finskem, namerava ostati v državi in ima dovoljenje za bivanje vsaj za eno leto. Kljub temu vsi otroci, ne glede na njihov status, lahko obiskujejo osnovno šolo in so deležni vseh podpornih ukrepov, ki jih izvajajo šole v pomoč imigrantskim otrokom pri čim lažji integraciji v šolski sistem (Euridyce – Finska 2004: 3).⁷

V Grčiji je pred nekaj leti potekala polemika o tem, ali imajo otroci brez veljavnega dovoljenja za bivanje pravico do vpisa v grške šole. Septembra 2003 je grški minister za notranje zadeve izdal okrožnico, ki je imigrantskim otrokom brez veljavnega dovoljenja za bivanje v Grčiji prepovedovala vpis v javne šole. Ministrstvo za izobraževanje je v odgovor na to izdalo svojo okrožnico, v kateri je trdilo, da imajo vsi otroci pravico dostopa do obveznega izobraževanja v skladu s Konvencijo o otrokovih pravicah. Po posredovanju grškega Ombudsmana je Ministrstvo za notranje zadeve umaknilo svojo okrožnico (Avramopoulou idr. 2005: 11).⁸ V skladu z novim grškim imigracijskim zakonom iz leta 2005 so vsi imigrantski otroci dolžni obiskovati šolo pod enakimi pogoji kot otroci, ki so grški državljani. Pri vpisu v javno šolo morajo predložiti enake dokumente kot vsi grški otroci, razen če so begunci, prosilci za azil ali če pravni status njihovih staršev ali skrbnikov še ni rešen (Samaras 2006).

5 "Amendment approved granting more foreigners right to education" (<http://www.radio.cz/en/news/98628>, [12.12.2007 19:16 UTC], 12. 11. 2008).

6 Basic Education Act 628/1998, Amendments up to 1136/2004 (<http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1998/en19980628.pdf>, 12. 11. 2008).

7 V okviru omrežja za izmenjavo informacij o izobraževanju v Evropi (Eurydice) je bila leta 2004 izdelana študija o vključevanju imigrantskih otrok v šole. Poleg primerjalne študije so bila za večino evropskih držav izdelana tudi posamezna nacionalna poročila. Kadar bodo v besedilu povzeti podatki iz omenjenih nacionalnih poročil, bo vir označen kot (Eurydice – ime države 2004: stran). Podrobnejši podatki o vsaki posamezni nacionalni študiji so v seznamu literature na koncu besedila.

8 Glej tudi: <http://www.loc.gov/law/help/child-rights/greece.html#Education>, 24. 11. 2008.

Zakon o izobraževanju v Republiki Litvi⁹ (z zadnjimi amandmaji z dne 13. junija 2006) zagotavlja vsem tujcem s stalnim ali z začasnim bivališčem v Litvi enako pravico dostopa do izobraževanja, kot jo imajo državljani Litve (na katerikoli stopnji izobraževanja).

V Nemčiji naj bi po poročanju Eurydice-a (Eurydice – Nemčija 2004: 3) imeli vsi imigrantski otroci, stari šest let ali več, enake pravice in dolžnosti glede obiskovanja šole kot njihovi nemški vrstniki. Vendar je sredi leta 2007 nemško zvezno ministrstvo v internem poročilu ugotovilo, da imajo le v petih zveznih deželah¹⁰ otroci nezakonitih imigrantov pravico (ali dolžnost) obiskovati šolo. V preostalih enajstih deželah je šolsko vodstvo dolžno nezakonite imigrante prijaviti pristojnim oblastem.¹¹ V nacionalnem integracijskem planu,¹² ki so ga leta 2007 skupaj pripravili predstavniki zveze, posameznih dežel, občin, civilne družbe in imigrantov, so se zavzeli za to, da mora biti vsem imigrantskim otrokom, ne glede na njihov pravni status, omogočen dostop do izobraževanja.

Na Portugalskem imajo imigrantski otroci, tudi otroci imigrantov brez veljavnega dovoljenja za bivanje, enake pravice do izobraževanja kot njihovi portugalski vrstniki (Eurydice – Portugalska 2004: 3–4). Na Nizozemskem so dolžni obiskovati šolo vsi otroci od petega leta starosti, vključno z otroki prosilcev za azil in nezakonitih imigrantov (Eurydice – Nizozemska 2004: 3).

V Sloveniji pravni okvir zagotavlja tujcem dostop do obveznega osnovnošolskega izobraževanja pod enakimi pogoji, kot veljajo za državljane Republike Slovenije.¹³ Prav tako zagotavlja tujcem tudi možnosti dostopa do srednješolskega¹⁴ izobraževanja in izobraževanja na višjih stopnjah,¹⁵ pri čemer so določene

9 Law on Education of the Republic of Lithuania (as last amended on 13 June 2006 – No X-689).

10 Hamburg, Bremen, Schleswig-Holstein, Bayern (Bavarska) in Nordrhein-Westfalen.

11 “Kinder von illegal in Deutschland lebende Ausländer”, 8. junij 2007 (<http://wireltern.eu/news/kinder-von-illegal-deutschland-lebende-auslaender.html>, 20. 1. 2009).

12 Der Nationale Integrationsplan. Neue Wege – Neue Chancen (2007) (<http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2007/07/Anlage/2007-08-30-nationaler-integrationsplan,property=publicationFile.pdf>, 23. 1. 2009).

13 Zakon o osnovni šoli (Ur. l. RS, št. 12/96, ..., 102/07) v 10. členu določa, da imajo otroci, ki so tuji državljani oziroma osebe brez državljanstva in prebivajo v Republiki Sloveniji, pravico do obveznega osnovnošolskega izobraževanja pod enakimi pogoji kot državljani Republike Slovenije.

14 Zakon o gimnazijah (Ur. l. RS, št. 1/07 – UPB) v 9. členu določa, da se državljani drugih držav članic Evropske unije lahko izobražujejo v gimnazijah pod enakimi pogoji kot državljani Republike Slovenije. Enako velja za Slovence brez slovenskega državljanstva (Slovenci brez slovenskega državljanstva so po tem zakonu potomci staršev slovenske narodnosti do tretjega kolena v ravni črti.) Prav tako se lahko pod enakimi pogoji kot državljani Republike Slovenije v gimnazijah izobražujejo tudi tuji državljani, kadar se izobražujejo po načelu vzajemnosti.

15 Zakon o visokem šolstvu (Ur. l. RS, št. 67/93, ..., 64/08) v 7. členu določa, da se lahko Slovenci brez slovenskega državljanstva na visokošolskih zavodih v Republiki Sloveniji izobražujejo pod enakimi pogoji kot drža-

skupine tujcev v pogojih izenačene s slovenskimi državljani (na primer Slovenci brez slovenskega državljanstva in državljani držav članic EU), pri drugih tujcih pa je to odvisno od načela vzajemnosti med državama ali drugih pogojev.

POSEBNI PROGRAMI ZA SPREJEM IMIGRANTSKIH OTROK V ŠOLO OZIROMA ZA POMOČ PRI NJIHOVEM VKLJUČEVANJU V REDNI IZOBRAŽEVALNI PROCES

Nekatere države organizirajo posebne programe za sprejem imigrantskih otrok v sistem obveznega izobraževanja, druge nudijo imigrantskim otrokom pomoč v obliki ukrepov, ki niso namenjeni le imigrantom, temveč vsem ranljivim skupinam učencev. Posebni ukrepi za pomoč imigrantskim učencem so v večini primerov usmerjeni zlasti v učenje jezika sprejemne družbe, v katerem poteka izobraževanje. Načini vključevanja imigrantskih otrok v redni izobraževalni proces, ki poteka v uradnem učnem jeziku, se razlikujejo od države do države, lahko pa tudi med šolami znotraj države. V maloštevilnih primerih so otroci priseljencev z namenom intenzivnega učenja uradnega učnega jezika na začetku razvrščeni v posebne skupine. Pri nekaterih predmetih so lahko združeni s preostalimi učenci (na primer pri likovni, glasbeni in športni vzgoji). Takšno obliko vključevanja/izključevanja imigrantskih otrok poznajo ponekod v Grčiji. Možnost, da se začetno izobraževanje imigrantskih otrok organizira v posebnih pripravljalnih skupinah, obstaja tudi na Finskem in v Nemčiji. Prevladujoče mnenje strokovnjakov se danes sicer nagiba v smer, da segregacija imigrantskih otrok v posebnih razredih ali celo v posebnih šolah ni ustrezna rešitev.¹⁶ Takšno stališče zavzema tudi Evropska komisija v Zeleni knjigi (COM (2008) 423 konč.: 10):

vljani Republike Slovenije (Slovenci brez slovenskega državljanstva so po tem zakonu potomci oseb slovenske narodnosti do tretjega kolena v ravni vrsti). Tuji državljani se lahko izobražujejo na visokošolskih zavodih v Sloveniji pod enakimi pogoji kot državljani Republike Slovenije pod pogojem, da se uporablja načelo vzajemnosti. Podrobnejše pogoje v zvezi s številom prostih vpisnih mest, plačilom šolnine, z bivanjem v študentskih domovih ter drugimi pravicami in dolžnostmi študentov v skladu s tem zakonom za izobraževanje Slovencev brez slovenskega državljanstva in za tujce določi minister, pristojen za visoko šolstvo. S statutom javnega visokošolskega zavoda se za Slovence brez slovenskega državljanstva lahko določijo ugodnejši pogoji za vpis. V skladu z novelo zakona iz leta 1999 imajo pravico do izobraževanja na visokošolskih zavodih v Sloveniji pod enakimi pogoji kot državljani Republike Slovenije tudi državljani članic Evropske unije. Tudi Zakon o višjem strokovnem izobraževanju (Ur. l. RS, št. 86/04) določa, da se Slovenci brez slovenskega državljanstva in državljani članic Evropske unije lahko izobražujejo v šolah pod enakimi pogoji kot državljani Republike Slovenije. Tuji državljani pa se lahko izobražujejo pod enakimi pogoji kot državljani Republike Slovenije, kadar se izobražujejo po načelu vzajemnosti (4. člen).

16 Raziskave kažejo, da segregacija imigrantskih otrok v posebnih razredih ali celo šolah negativno vpliva na njihove šolske dosežke. Imigrantski otroci so manj uspešni v razredih z veliko koncentracijo imigrantskih vrstnikov kot v razredih z mešano strukturo imigrantske in neimigrantske populacije (Heckmann 2008: 49).

Vse oblike šolske segregacije oslabijo zmožnost izobraževanja, da bi doseglo enega svojih glavnih ciljev – doseči socialno vključenost, prijateljstvo in socialne vezi med otroki migrantov in njihovimi vrstniki. Na splošno velja, da bodo izobraževalne izkušnje tem boljše, čim bolj šolske politike nasprotujejo vsem oblikam dejanske segregacije migrantskih učencev.

Kljub temu obstajajo tudi nasprotna mnenja. Na Portugalskem je pred nekaj leti skupina učiteljev v mesečniku *Página da Educação* objavila pismo, v katerem so zagovarjali idejo, da naj bi bili imigrantski otroci, ki ne obvladajo dovolj dobro portugalski jezik, v vsakem mestu združeni v eni sami šoli, ker naj bi to pripomoglo k izboljšanju njihovega učnega uspeha (Dias idr. 2005: 20–21). Rezultati empiričnih študij takšnih predvidevanj ne podpirajo.¹⁷

V večini proučevanih držav so otroci priseljencev največkrat vključeni v redne oddelke, ob tem pa se jim nudi dodatna individualna pomoč, zlasti v obliki intenzivnega učenja uradnega jezika države sprejema. Nekatere šole (na primer na Finskem) nudijo v redne oddelke vključenim imigrantskim učencem tudi možnost dopolnilnega učenja različnih predmetov v njihovem maternem jeziku.

Na Češkem Zakon o izobraževanju¹⁸ (5. točka 20. člena) predvideva le posebne pripravljalne tečaje za šoloobvezne otroke, ki že dlje časa živijo na Češkem in katerih starši so državljani EU. Ti tečaji vključujejo tudi učenje češkega jezika. Za organizacijo omenjenih tečajev so odgovorne regionalne oblasti. Zakonska obveznost za organizacijo takšnih tečajev za otroke drugih tujcev (nedržavljanov EU) ne obstaja, vendar jih nekatere šole kljub temu organizirajo same ali v sodelovanju z zasebnimi organizacijami (običajno podjetji, v katerih so zaposleni starši otrok).¹⁹ Prav tako posamezne šole izrabijo možnost, da specializirane učitelje, ki jih lahko zaposlijo za svetovanje in delo z otroki z vedenjskimi težavami, zadolžijo za natančno spremljanje izobraževanja imigrantskih otrok (Eurydice 2009: 16).

Na Finskem je posebno pripravljarno izobraževanje za imigrantske otroke organizirano že za predšolske otroke. To izobraževanje sledi splošnim ciljem predšolskega izobraževanja, hkrati pa je večji poudarek na učenju finskega/švedskega jezika, pa tudi na učenju maternega jezika imigrantskih otrok. Šole, ki jih obiskujejo tudi imigrantski otroci, zanje pogosto kot koordinatorje ali svetovalce določijo nekaj učiteljev. Ponekod so za pomoč priseljenim otrokom odgovorni učenci tutorji ali pa šola zaposli posebne asistente. Izobraževanje za novopriseljene otroke se lahko organizira v posebnih pripravljarnih skupinah ali pa v okviru

17 Glej COM (2008) 423 konč.: 9.

18 ACT No. 561 of 24th September 2004 on Pre-school, Basic, Secondary, Tertiary Professional and Other Education (the Education Act).

19 "Education" (<http://www.helcom.cz/download/integrace/education.doc>, 27. 6. 2008).

rednih oddelkov z zagotavljanjem individualne pomoči v skladu z otrokovimi potrebami. Šestletnim imigrantskim otrokom in tistim, ki so že šoloobvezni, je na voljo posebno pripravljano izobraževanje za osnovno šolo, v katerem je poudarek na finski kulturi, različnih osnovnošolskih predmetih, učenju finščine ali švedščine kot drugega jezika in tudi na učenju maternega jezika priseljencev. Pripravljano izobraževanje za otroke med šestim in 10. letom starosti obsega vsaj 450 ur, za starejše učence pa vsaj 500 ur. Učenci so tudi med pripravljanim izobraževanjem že lahko integrirani v finske ali švedske razrede pri predmetih, kot so športna, glasbena ali likovna vzgoja. Imigrantski otroci, katerih znanje finskega (ali švedskega) jezika ni na ravni njihovega maternega jezika, se učijo finščino (ali švedščino) kot drugi jezik. Finski (ali švedski) jezik in literaturo običajno spoznavajo v rednih oddelkih, poleg tega pa še dodatno v posebnih skupinah. Država zagotavlja dodatna sredstva za dopolnilno poučevanje različnih predmetov v maternem jeziku imigrantskih otrok, vendar le za tiste otroke, ki so na Finskem manj kot štiri leta. Lahko sodelujejo tudi preostali imigrantski otroci, vendar zanje vlada ne zagotavlja dodatnega financiranja. Imigrantski otroci so upravičeni tudi do posebnega (prilagojenega) načina ocenjevanja. Nacionalni odbor za izobraževanje je ustanovil mrežo osnovnošolskih in srednješolskih učiteljev, ki pomagajo/svetujejo pri zadevah, povezanih z izobraževanjem imigrantskih otrok. Nacionalni odbor za izobraževanje zagotavlja tudi učna in dodatna gradiva za šole, v katerih se izobražujejo imigrantski otroci (Eurydice – Finska 2004: 5-6).

Grški izobraževalni sistem je posebne ukrepe za podporo imigrantskim učencem uvedel leta 1999. Imigrantskim otrokom sta v skladu z njihovimi potrebami na voljo dva tipa "sprejemnih razredov". Prvi tip so razredi, v katerih so učenci organizirani v posebne učne skupine. Imigrantski učenci se v teh skupinah sistematično učijo grški jezik in druge učne predmete, pri predmetih, kot so glasbena, športna in likovna vzgoja ter tuji jezik, pa se pridružijo rednim oddelkom in se učijo skupaj z grškimi vrstniki. Otroci so lahko vključeni v takšno obliko sprejemnih razredov največ dve leti, odločitev o njihovi vključitvi pa sprejme šola v sodelovanju z otrokovimi starši. Pri drugi obliki sprejemnih razredov imigrantski otroci niso organizirani v posebne učne skupine pri nobenem predmetu, temveč obiskujejo redne oddelke skupaj z grškimi otroki. Ob tem jim je na voljo dodatna individualna pomoč učiteljev. Imigrantskim otrokom je na voljo še dodatna pomoč v obliki dopolnilnega pouka zunaj rednega šolskega urnika. Do te pomoči so upravičeni tako otroci, ki obiskujejo posebne sprejemne razrede, kot tudi drugi, ki potrebujejo dodatno pomoč pri učenju. Učitelji, ki izvajajo kateregakoli od zgoraj omenjenih podpornih ukrepov za imigrantske otroke, morajo biti za to posebej usposobljeni, poznati morajo jezik imigrantskih otrok in kulturo države, iz katere otroci prihajajo (Eurydice – Grčija: 5-6).

V Litvi so občine v skladu z ukrepi za izobraževanje imigrantskih otrok, sprejetimi leta 2003, dolžne zaposliti osebo, ki koordinira izobraževanje imigrant-

skih otrok v občini, ravnatelj šol pa morajo imenovati svojega namestnika, ki je odgovoren za organizacijo izobraževanja imigrantskih otrok (Eurydice 2009: 15–16). V skladu z Zakonom o izobraževanju²⁰ (sprejetim junija 2003) je vsakemu imigrantu, ki ima dovoljenje za stalno ali začasno bivanje v Litvi, zagotovljeno izobraževanje v litvanskem jeziku ali možnost učenja litvanskega jezika (30. člen). Imigrantski otroci so vključeni v redne oddelke in se učijo po enakem programu kot drugi učenci. Za tiste, ki želijo obiskovati litvanske šole, a ne obvladajo litvanskega jezika oziroma ga obvladajo slabo, so na voljo različne oblike pomoči. Za predšolske otroke se lahko oblikujejo posebne skupine, na primer v okviru predšolskih pripravljalnih skupin, v katerih so dodatne aktivnosti posvečene učenju litvanskega jezika. Število učencev v skupinah, ki jih obiskujejo učenci s slabim znanjem litvanskega jezika, je omejeno na največ petnajst. Dodatna pedagoška pomoč zunaj rednega šolskega urnika je na voljo imigrantskim učencem, ki so prestopili v šolo z drugačnim učnim jezikom. Učencem, ki začnejo obiskovati litvansko osnovno šolo brez znanja litvanščine oziroma je njeno znanje slabo, so na voljo intenzivni tečaji litvanskega jezika. Ti tečaji so organizirani znotraj običajnega šolskega urnika. Obstaja tudi možnost, da se določeno število ur v okviru t. i. mobilnih skupin znotraj osnovnošolskega učnega programa nameni za zapolnitev morebitnih vrzeli v znanju imigrantskih otrok, ki so bili premeščeni v šolo z drugačnim učnim jezikom (Eurydice – Litva 2004: 5).

V Nemčiji so šoloobvezni imigrantski otroci, ki nimajo težav z nemškim jezikom, vključeni v redne oddelke glede na njihovo starost in sposobnosti. Delež imigrantskih otrok v razredu naj ne bi presegal ene petine, razen kadar imigrantski učenci nimajo težav z nemškim jezikom. V večini nemških dežel so pred nekaj leti uvedli posebne predšolske programe za učenje nemškega jezika, ki so namenjeni imigrantskim otrokom, katerih poznavanje nemškega jezika ni tolikšno, da bi lahko nemoteno sledili pouku. Ob vpisu v osnovno šolo eno leto pred dejanskim začetkom pouka morajo otroci opraviti ustni test iz nemškega jezika. Če se pri testu izkaže, da je njihovo znanje pomanjkljivo, se morajo pred začetkom šolanja udeležiti tečaja nemškega jezika v okviru vrtca ali (v nekaterih primerih) osnovne šole. Jezikovni tečaj obsega približno šest ur tedensko, potrebuje pa ga približno polovica vseh imigrantskih otrok. Če delež imigrantskih otrok močno presega eno petino učencev v razredu, se lahko oblikujejo posebni razredi za imigrantske otroke, v katerih se učijo v nemškem jeziku v skladu z učnim programom za nemške šole. Imigrantskim otrokom so v šoli na voljo tri vrste jezikovnih tečajev: osnovni, nadaljevalni (druga stopnja intenzivnega tečaja nemščine kot drugega jezika) in podporni tečaji. Po koncu nadaljevalnega tečaja naj bi bili učenci pri vseh predmetih sposobni slediti rednemu pouku. Podporni tečaji so povezani

z učenjem rednih predmetov in naj bi učencem pomagali razumeti specifično terminologijo posameznih predmetov (Eurydice - Nemčija 2004: 4). Šolam je odobreno financiranje dodatnih ur za pomoč imigrantskim učencem, ki slabo obvladajo nemški jezik. Način porabe dodatnih ur se med šolami zelo razlikuje, saj šole lahko samostojno odločajo, na kakšen način jih bodo uporabile. Pogosti pristopi so: razdelitev razredov v manjše skupine pri nekaterih predmetih, zagotovitev dodatnih ur za izvedbo rednega učnega programa, zagotavljanje tečajev nemščine kot drugega jezika. Povprečno dobijo imigrantski učenci eno do dve uri dodatne jezikovne pomoči tedensko (OECD 2006: 141).

Na Nizozemskem se ukrepi, namenjeni podpori imigrantskih učencev, razlikujejo od šole do šole in/ali od občine do občine. Nacionalna vlada zagotavlja občini določena sredstva, ki so namenjena različnim ukrepom v podporo učencem, ki so iz takšnih ali drugačnih razlogov v slabšem položaju od svojih vrstnikov. Ena od ciljnih skupin takšnih ukrepov so tudi imigrantski otroci. Občine in šole pa so dokaj avtonomne pri odločitvah, kakšne ukrepe v podporo imigrantskim otrokom bodo sprejele. Med običajne ukrepe sodijo: organiziranje sprejemnih razredov (v osnovnih šolah) ali mednarodnih prehodnih razredov (v srednjih šolah) za imigrantske otroke, ki se priselijo na Nizozemsko (občine organizirajo takšne razrede v sodelovanju s šolami); posebni jezikovni tečaji, ki se organizirajo v obdobju prehoda med osnovno in srednjo šolo (namenjeni so sposobnim in motiviranim učencem, ki imajo težave z obvladovanjem nizozemskega jezika) – gre za enoletno intenzivno učenje nizozemskega jezika. Šole z visokim deležem 'učencev s posebnimi potrebami' (*disadvantaged pupils*) dobijo dodatna sredstva (*staffing hours*), ki jih lahko uporabijo na različne načine: lahko zmanjšajo velikost razredov, organizirajo dopolnilni pouk ali imenujejo razredne asistente. Podobno so tudi srednje šole upravičene do dodatnih sredstev (za učitelje ali drugo osebje) za pomoč imigrantskim učencem pri premagovanju jezikovnih ovir. Višina dodatnih sredstev, ki jih prejme šola, je odvisna od tega, iz katere države prihajajo imigranti in kako dolgo že živijo na Nizozemskem (Eurydice - Nizozemska 2004: 3-6).

Na Portugalskem so imigrantski otroci takoj vključeni v redni izobraževalni sistem, pri čemer jim je na voljo posebna učna pomoč. Učna pomoč je prilagojena posameznemu učencu in njegovi specifični situaciji, odvisna pa je od virov, ki jih ima šola na voljo. Učna pomoč mora biti usmerjena k odpravljanju ovir, s katerimi se srečuje imigrantski učenec, posebej še glede znanja portugalskega jezika. Šole so dolžne zagotoviti možnosti za učenje portugalščine kot tujega jezika za učence, katerih materni jezik ni portugalščina (Dias idr. 2005: 20; Eurydice - Portugalska 2004: 4).

V Sloveniji Zakon o osnovni šoli v 8. členu določa, da se za otroke slovenskih državljanov, ki prebivajo v Republiki Sloveniji in katerih materni jezik ni slovenšči-

na, v skladu z mednarodnimi pogodbami organizira pouk njihovega maternega jezika in kulture, lahko pa se dodatno organizira tudi pouk slovenskega jezika. Zakon o osnovni šoli pa do pred kratkim ni predvideval dodatnega učenja slovenščine oziroma dodatne pomoči pri učenju slovenščine za otroke tujcev. Šele spremenjeni Zakon o osnovni šoli iz novembra 2007 za otroke, ki prebivajo v Sloveniji, a so tuji državljani ali osebe brez državljanstva in potrebujejo pomoč pri učenju slovenščine, ob vključitvi v osnovno šolo omogoča organiziranje tečaja slovenščine (10. člen Zakona o osnovni šoli). Sredstva za učenje slovenščine za tujce, vključene v redno osnovnošolsko in srednješolsko izobraževanje, se zagotavljajo iz državnega proračuna (81. člen Zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja). Določba, ki se nanaša na učenje slovenščine za tujce, je tudi v Zakonu o višjem strokovnem izobraževanju (Ur. l. RS, št. 86/04), kjer je v 3. členu zapisano: "Tujcem ali tujkam [...] in Slovencem ali Slovenkam [...] brez slovenskega državljanstva se omogoči učenje slovenščine." Učencem migrantom je prvo leto po vključitvi v šolo na voljo določeno število ur individualne ali skupinske pomoči, ki jih odobri Ministrstvo za šolstvo (Eurydice – Slovenija 2004: 7). Praviloma gre za pomoč v obliki dodatnega pouka slovenščine. Obseg ur dodatnega pouka določi Ministrstvo za šolstvo glede na individualne potrebe posameznega otroka (do največ eno uro tedensko oziroma 35 ur letno), način izpeljave pouka pa izberejo šole same (Strategija ... 2007: 4). Učitelj, ki v svoj razred sprejme učenca tujca, mora zanj pripraviti individualni učni načrt, v okviru katerega načrtuje tudi ocenjevanje in predvidi ocenjevalna merila. Ta merila so prilagojena sposobnostim učenca in vsebujejo elemente njegovega motiviranja (Eurydice – Slovenija 2004: 7). V Strategiji vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji, ki je bila sprejeta maja 2007, so predlagani številni ukrepi, ki naj bi omogočili čim uspešnejše vključevanje imigrantskih otrok v slovenski šolski sistem. Predlogi se nanašajo na oblikovanje ustreznih normativnih aktov, prilagajanje kurikula, pripravo strategij za delo s starši migranti, vzpodbujanje medkulturnega učenja, umestitev slovenščine kot drugega jezika, poučevanje maternih jezikov otrok migrantov, izobraževanje in usposabljanje strokovnih delavcev in pripravo letnih akcijskih načrtov relevantnih institucij za izvajanje ukrepov (Strategija ... 2007: 16–18).

UČENJE MATERNEGA JEZIKA IN SPOZNAVANJE KULTURE IZVORNE DRŽAVE

Učenje maternega jezika oziroma spodbujanje dvojezičnosti imigrantskih otrok je lahko koristno z različnih vidikov. Sposobnost tekočega sporazumevanja v več jezikih lahko imigrantskim učencem odpira dodatne možnosti na področju izobraževanja in profesionalnega razvoja, izboljšuje njihove možnosti na trgu dela

ter s tem, da jim omogoča ohranjati stike s člani njihove imigrantske skupnosti in tudi z rezidenti v njihovi izvorni državi, povečuje njihov družbeni kapital. Poleg tega naj bi znanje maternega jezika imigrantskim otrokom omogočalo, da se lažje naučijo druge jezike. O odnosu med znanjem otrokovega maternega jezika in znanjem drugega jezika (na primer jezika sprejemne države) obstajajo različna, tudi nasprotujoča si mnenja, tako med strokovnjaki kot med oblikovalci politik. V preteklosti je prevladovala hipoteza o soodvisnosti, ki je predvidevala, da učenci lahko dobro obvladajo drugi jezik le v primeru, če pred tem že dobro obvladajo svoj prvi (materni) jezik. Danes se malokdo strinja s tako strogo verzijo omenjene hipoteze, a kljub temu ima predpostavka, da je znanje maternega jezika ključni pogoj za dobro znanje drugega jezika, še vedno široko podporo. Empirični dokazi v podporo tej domnevi pa so šibki in še vedno ni jasno, ali se imigrantski otroci hitreje naučijo učni jezik v državi sprejemnici z dvojezičnim ali enojezičnim pristopom (OECD 2006: 145, 147).

Nekateri šolski sistemi v proučevanih državah dovoljujejo, da se v ločenih skupinah ali v posebnih šolah organizira izobraževanje pretežno ali v celoti v maternem jeziku imigrantov (Finska). V nekaterih šolskih sistemih je imigrantskim otrokom (vsaj v prvih letih šolanja v sprejemni državi) omogočeno dopolnilno učenje različnih predmetov v njihovem maternem jeziku (Finska). Najpogosteje je v šolskih sistemih proučevanih držav imigrantskim otrokom omogočeno učenje maternega jezika v okviru izbirnih ali dopolnilnih predmetov. Ponekod so za organizacijo takšnega učenja odgovorne šole ali pristojna ministrstva, drugod ga organizirajo imigrantske skupnosti same ali v sodelovanju s šolami.

Na Češkem Zakon o izobraževanju²¹ predvideva učenje maternega jezika in spoznavanje kulture porekla samo za otroke državljanov EU, po možnosti v sodelovanju z državami izvora (20. člen, točka 5b). Takšno učenje poteka v obliki tečajev, za njihovo organizacijo so odgovorne regionalne oblasti. Zakonska obveznost za organizacijo takšnih tečajev za otroke drugih tujcev (nedržavljanov EU) ne obstaja, vendar jih nekatere šole kljub temu organizirajo – same ali v sodelovanju z zasebnimi organizacijami (običajno podjetji, v katerih so zaposleni starši otrok).²²

Na Finskem je učenje maternega jezika predvideno že v okviru pripravljalnega izobraževanja za imigrantske otroke. Kot je bilo že omenjeno, država zagotavlja dodatna sredstva za dopolnilno poučevanje različnih predmetov v maternem jeziku imigrantskih otrok, vendar le za tiste otroke, ki so na Finskem manj kot štiri leta. Drugi imigrantski otroci lahko prav tako sodelujejo, vendar zanje ni predvideno

21 ACT No. 561 of 24th September 2004 on Pre-school, Basic, Secondary, Tertiary Professional and Other Education (the Education Act).

22 "Education" (<http://www.helcom.cz/download/integrace/education.doc>, 27. 6. 2008).

dodatno financiranje (Eurydice – Finska 2004: 6). Finski zakon o osnovnošolskem izobraževanju²³ v 12. členu med ključnimi vsebinami učnega programa omenja učenje maternega jezika in literature. V 16. členu je opredeljeno, da je v okviru predmeta materni jezik učence možno poučevati katerikoli jezik, ki je njihov prvotni jezik. Poučevanje maternega jezika se lahko organizira tudi na drugačen način, pogosto v okviru posebnih ur – dve uri tedensko za vsako skupino. Zakon od šol ne zahteva, da imigrantskim otrokom zagotovijo učenje maternega jezika, vendar se precejšnje število šol (ali občin) zanj kljub temu odloči (Eurydice – Finska 2004: 6). Zakon o osnovnošolskem izobraževanju dovoljuje tudi, da se v ločenih skupinah ali v posebnih šolah organizira izobraževanje pretežno ali v celoti v kateremkoli jeziku (10. člen), torej tudi v maternem jeziku imigrantov. Nekatere šole na Finskem so zato ponudile dvojezično izobraževanje ali pa izobraževanje zgolj v jeziku imigrantov (npr. v arabskem, somalijskem, ruskem, vietnamskem in estonskem jeziku) (Eurydice – Finska 2004: 7). Finski vladni program za izobraževanje in raziskave v obdobju 2007–2012 poudarja, da je pomembno upoštevati prisotnost imigrantskih otrok v šolah, in uvaja ukrepe, ki naj bi imigrantskim otrokom med drugim omogočili tudi učenje njihovega maternega jezika (Eurydice 2009: 27).

V Grčiji je zakonsko (L. 2910/2001) predvidena možnost, da se v šolah v okviru dodatnega pouka organizira tudi učenje maternega jezika imigrantskih otrok ter spoznavanje njihove kulture oziroma kulture njihove izvirne države. Učenje maternega jezika (in spoznavanje kulture izvirne države) je prostovoljno, poteka kot obšolska dejavnost in lahko obsega do štiri ure tedensko, organizira pa se ga na zahtevo najmanj sedmih učencev. Sredstva za učenje maternega jezika zagotavlja v glavnem država, delno pa se financira tudi iz sredstev EU (Eurydice – Grčija 2004: 3, 6).

V Litvi je junija 2003 minister za izobraževanje in znanost sprejel uredbo (No ISAK-789), ki je poudarila nujnost oblikovanja pogojev, da bi se vsi imigrantski otroci lahko učili litvanski jezik, se v njem izobraževali in se (po možnosti) hkrati učili tudi svoj materni jezik, do česar so upravičeni v skladu z Zakonom o izobraževanju²⁴ (8. točka 30. člena). Kot je specificirano v izobraževalnih načrtih za šole v okviru splošnega izobraževalnega sistema, se na zahtevo učencev, katerih materni jezik je drugačen od učnega jezika, organizira poučevanje maternega jezika, če so na razpolago za to kvalificirani učitelji in se oblikuje skupina vsaj petih učencev (Eurydice – Litva 2004: 7). V praksi se imigrantski otroci v Litvi materni jezik največkrat učijo tako, da obiskujejo šole, namenjene etničnim manjšinam, ki

23 Basic Education Act 628/1998 (Amendments up to 1136/2004).

24 Law on Education of the Republic of Lithuania (as last amended on 13 June 2006 – No X-689).

govorijo njihov jezik. V večini omenjenih primerov gre za poljski, beloruski ali ruski jezik (Eurydice 2009: 20).

V Nemčiji je učenje maternega jezika na voljo le nekaterim imigrantskim učencem, odvisno od tega, v kateri zvezni deželi živijo in kateri imigrantski skupnosti pripadajo. V nekaterih zveznih deželah je za organizacijo in financiranje učenja maternih jezikov odgovorno Ministrstvo za izobraževanje, v nekaterih drugih deželah pa je organizacija tečajev maternih jezikov prepuščena veleposlaništvom in konzularnim predstavništvom držav, iz katerih prihajajo priseljenci. Ministrstva v tem primeru podpirajo učenje maternega jezika imigrantskih otrok tako, da dajejo na razpolago učilnice in morda delno sofinancirajo plače učiteljev. Učenje maternega jezika je organizirano v osnovnih in nižjih srednjih šolah, vključuje pa tudi spoznavanje države izvora in njene kulture (Eurydice – Nemčija 2004: 5). Podpora nemških oblasti učenju maternih jezikov imigrantskih otrok je v zadnjih letih upadla, hkrati pa narašča podpora oziroma poudarjanje pomena učenja nemškega jezika (Intercultural Education in Schools: 10).

Na Nizozemskem je vlada leta 2004 ukinila učenje maternih jezikov imigrantskih otrok v osnovnih šolah z utemeljitvijo, da naj bi bilo učenje jezika v osnovni šoli prvenstveno usmerjeno v poznavanje oziroma obvladovanje nizozemskega jezika (Eurydice – Nizozemska 2004: 7).

Na Portugalskem lahko v skladu s sklepom ministra (No. 4 123/ME/89) iz leta 1989 šole v sodelovanju z državami izvora organizirajo pouk maternega jezika za imigrantske otroke in spoznavanja kulture njihove izvirne države (Eurydice – Portugalska 2004: 7). Leta 2005 je Ministrstvo za šolstvo izdalo dokument s splošnimi priporočili za spodbujanje učenja maternih jezikov in spoznavanja kultur izvornih držav (Eurydice 2009: 27).

V Sloveniji Zakon o osnovni šoli v 8. členu določa, da se za otroke slovenskih državljanov, ki prebivajo v Republiki Sloveniji in katerih materni jezik ni slovenski jezik, v skladu z mednarodnimi pogodbami organizira pouk njihovega maternega jezika in kulture. 10. člen istega zakona pa določa, da se za otroke, ki so tuji državljani oziroma osebe brez državljanstva in prebivajo v Republiki Sloveniji, organizira pouk maternega jezika in kulture v skladu z mednarodnimi pogodbami. Pouk maternega jezika poteka v sodelovanju z državami izvora imigrantov in je organiziran kot (prostovoljen) dopolnilni pouk. Nekatere najpogostejše imigrantske jezike (hrvaški, srbski, makedonski jezik) pa se v zadnjem času lahko otroci učijo tudi v okviru rednega pouka, in sicer kot izbirne predmete v zadnji triadi devetletne osnovne šole.²⁵ Od aprila 2008 je v Zakonu o organizaciji in financira-

25 Seznam izbirnih predmetov v osnovni šoli je dostopen na spletni strani Ministrstva za šolstvo in šport: http://www.mss.gov.si/si/delovna_podrocja/osnovnosolsko_izobrazevanje/program_osnovne_sole/izbirni_

nju vzgoje in izobraževanja (Ur. l. RS, št. 12/96, ..., 36/08) določeno, da se sredstva za poučevanje maternega jezika za tujce, vključene v redno osnovnošolsko in srednješolsko izobraževanje, zagotavljajo iz državnega proračuna (81. člen).

MEDKULTURNO IZOBRAŽEVANJE

Izobraževalni sistem, ki odseva kulturno raznolikost v družbi in jo predstavlja kot nekaj običajnega in pozitivnega, naj bi med otroki in mladostniki, pa tudi odraslimi,²⁶ spodbujal odprtost do različnosti in pozitivno naravnost do kulturnega pluralizma. Na ta način se ustvarja družbeno vzdušje, v katerem je manj prostora za diskriminacijo, rasizem in ksenofobijo in v katerem imajo priseljenci in osebe imigrantskega izvora ter nasploh pripadniki manjšin boljše možnosti za dejansko enakopravno sodelovanje v vseh sferah družbenega življenja (Bešter 2006: 94).

Izraz "medkulturno" implicira interakcije, izmenjavo, rušenje pregrad, recipročnost in solidarnost med različnimi skupinami, ki živijo v določeni skupnosti (CDMG (98) 2 E rev Final Brochure). Medkulturni pristop k izobraževanju, kot ga definira Council for Cultural Co-operation pri Svetu Evrope,²⁷ bi moral izpolnjevati naslednje kriterije:

- temeljiti bi moral na enakopravnosti različnih posameznikov in skupin;
- sprejemati bi moral kulturno in jezikovno raznolikost kot vir, iz katerega črpa snov za učenje;
- izogibati bi se moral etnocentrizmu;
- usmerjen naj bi bil k zagotavljanju enakih možnosti in zato naravnani proti diskriminaciji, ksenofobiji in rasizmu.

Evropska Komisija v Zeleni knjigi opisuje medkulturno vzgojo kot vzgojo, ki

predmeti_v_devetletni_osnovni_soli/, 22. 6. 2009.

26 V tem kontekstu velja omeniti dvosmernost medgeneracijskega prenosa vrednot in kulturnih vzorcev ter vlogo otrok pri prenašanju (zlasti novih) kulturnih vzorcev na starejše generacije. Vrednote in kulturne vzorce, ki jih v izobraževalnem sistemu posredujemo otrokom, ti s svojim vedenjem in z delovanjem lahko prenašajo tudi na starejše generacije, ki jih izobraževalni sistem ne doseže več neposredno (Bešter 2006: 94).

27 CDMG (98) 2 E rev Final Brochure

(http://www.coe.int/T/E/Social_Cohesion/Migration/Documentation/Publications_and_reports/Reports_and_proceedings/1998_CDMG%20%2898%292E_rev.asp#P554_68035, 14. 9. 2005).

/v/ prvi vrsti vključuje oblikovanje vzajemnega spoštovanja, razvoj razumevanja negativnih učinkov predsodkov in stereotipov ter negovanje sposobnosti za upoštevanje različnih mnenj ob hkratnem boljšem poznavanju in prizadevanjih za spoštovanje bistvenih vrednot in temeljnih pravic družbe gostiteljice (COM (2008) 423 konč.: 12).

Medkulturno izobraževanje kot cilj izobraževalnih (in integracijskih) politik lahko zasledimo v večini proučevanih držav. Na Češkem je v Konceptu integracije imigrantov²⁸ (gre za dokument, ki je okvir za integracijsko politiko na Češkem) zapisano, da je treba posvetiti veliko več pozornosti medkulturnemu in multikulturnemu izobraževanju. Multikulturno izobraževanje naj bi bilo vključeno v izobraževalne programe vseh šol. Prvi koraki v to smer naj bi bili že narejeni.

V učnih programih na Finskem ni standardiziranih programov za medkulturno izobraževanje (Council of Europe/ERICarts 2007a), vendar pa je bil v Programu za globalno izobraževanje leta 2007 medkulturni dialog opredeljen kot eden od njegovih elementov. V Programu je tudi zapisano, da bi morale postati multikulturno izobraževanje bistven del ne le splošnega izobraževanja, temveč tudi poklicnega izobraževanja in usposabljanja za odrasle (Program za globalno izobraževanje 2007: 13).

V Grčiji učni programi splošnih šol ne vključujejo medkulturnih vsebin. Tri grške univerze so se v skupnem projektu lotile priprave učbenikov z medkulturno vsebino in drugih učnih gradiv, ki bi bolj pluralistično (ne etnocentrično) predstavili zgodovino in literaturo JV Evrope. Pripravljena gradiva so bila uspešno testirana v eksperimentalnih izobraževalnih okoljih, niso pa še postala del rednih učnih programov (Council of Europe/ERICarts 2007b). Od leta 1996 je bilo v Grčiji odprtih nekaj t. i. medkulturnih šol, ki so prilagojene otrokom, katerih materni jezik ni grški. Javna šola je proglašena za medkulturno, kadar število tujih učencev doseže ali preseže 45 odstotkov vseh učencev na šoli (Children's Rights: Greece). Medkulturne šole uživajo znatno avtonomijo glede oblikovanja učnega programa in organizacije šolskega življenja. Čeprav so te šole del javnega sektorja in sledijo splošnim izobraževalnim ciljem v Grčiji, je njihov dodatni namen, da zadovoljijo izobraževalne potrebe skupin, ki se v družbenem, kulturnem ali verskem smislu razlikujejo od večinskega prebivalstva. Medkulturne šole lahko zato svobodno odločajo o obogatitvi učnega programa in šolskih aktivnosti, da kar najbolj zadovoljijo potrebe zgoraj omenjenih skupin (Eurydice – Grčija 2004: 6).

28 Updated concept of immigrant integration (http://www.cizinci.cz/files/clanky/329/Concept_of_IL.pdf, 15. 10. 2008).

V Litvi 'okvir splošnega učnega programa' (*General Curriculum Framework*) izhaja iz načel in ciljev, ki spodbujajo medkulturni pristop v vzgoji in izobraževanju (Eurydice – Litva 2004: 8). Vprašanje pa je, koliko so vsebine, ki so predvidene v tem dokumentu, dejansko prenesene v izobraževalni proces.

V nemških učnih programih medkulturni pristop k izobraževanju ni poudarjen. Stalna konferenca ministrstev za izobraževanje (KMK) je v svojih priporočilih koncept medkulturnega izobraževanja prvič uporabila leta 1996. Ker pa so v šolstvu zvezne dežele avtonomne in suverene, imajo zakoni in učni programi posameznih dežel večjo težo kot priporočila KMK. V javnih razpravah se v zadnjem času koncept medkulturnega izobraževanja praktično ne omenja. Prevladujoče vzdušje v nemški družbi in institucijah ni naklonjeno politiki integracije imigrant-skih učencev, ki bi temeljila na spoštovanju različnih kultur in jezikov. Poudarja se zlasti pomen učenja nemščine kot glavnega instrumenta za pomoč imigrantskim otrokom pri uspešnejšem vključevanju v nemški izobraževalni sistem (*Intercultural Education in Schools: 7-10, 35*).

Na Nizozemskem so med cilji, ki naj bi jih dosegli učenci v okviru osnovnošolskega izobraževanja, poudarki tudi na medkulturnem izobraževanju, vendar pa je konkretna vključitev medkulturnih vsebin v izobraževalni proces odvisna od posameznih šol in založnikov oziroma izdajateljev šolskih učbenikov. V praksi se kaže, da to ni preveč pogosto (Eurydice – Nizozemska 2004: 7-9).

Na Portugalskem je bil leta 1991 v okviru Ministrstva za izobraževanje ustanovljen poseben Sekretariat za programe multikulturnega izobraževanja. Njegova glavna naloga je bila zagotoviti enake možnosti dostopa do izobraževanja in doseganja enakega učnega uspeha za vse učence ne glede na njihov etnični izvor, poleg tega pa tudi razvijati medkulturno izobraževanje v okviru osnovnošolskega izobraževanja. Leta 2001 je omenjeni Sekretariat nadomestil drug Sekretariat – *Secretariado Entreculturas* – ki nadaljuje z misijo in aktivnostmi prejšnjega. V okviru njegovih aktivnosti se je izvajal tudi Projekt medkulturnega izobraževanja, v katerega je bilo vključenih 52 šol in v katerem se je približno 200 učiteljev usposabljal za medkulturno izobraževanje (Teixeira in Albuquerque 2005: 14-15).

Medkulturni pristop ali vsaj njegovi posamezni elementi so opredeljeni praktično v vseh dokumentih, ki so podlaga za uresničevanje vzgojno-izobraževalnih dejavnosti v Sloveniji (Eurydice – Slovenija 2004: 8): v Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju (1996), Zakonu o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja, Zakonu o osnovni šoli, Zakonu o gimnazijah in nenazadnje v Strategiji vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji (2007). Strategija kot cilje medkulturne vzgoje opredeljuje: "spodbujanje razumevanja, da je svet soodvisen, preseganje negativnih predsodkov, etničnih stereotipov, spodbujanje pozitivnega vrednotenja razlik in raznolikosti, iskanje in osvetljevanje podobnosti in različnosti med kulturami in razvijanje

pozitivnih odnosov in obnašanja do ljudi iz drugih družb in kultur” (Strategija ... 2007: 15). Lahko torej rečemo, da slovenski šolski sistem na načelni ravni podpira medkulturni pristop k vzgoji in izobraževanju in v učnih načrtih predvideva tudi medkulturne vsebine. Vendar pa večina medkulturnih vsebin o(b)staja zgolj na deklarativni ravni. V praksi je iniciativa za izbiro medkulturnih tem prepuščena učiteljem, ki pa dostikrat nimajo ustreznega znanja in niso ustrezno usposobljeni za delo z učenci (in s starši) iz kulturno različnih okolij.

SKLEP

Integracija imigrantskih otrok v izobraževalni sistem postaja vse bolj pomembna tema za oblikovalce politik v vseh državah članicah EU. Rezultati študije PISA (OECD 2006), ki so opozorili na velike razlike med uspehom imigrantskih otrok in njihovih vrstnikov domačinov, spodbujajo države k premisleku o izobraževalnih politikah in obstoječih modelih vključevanja imigrantskih otrok v njihove šolske sisteme. EU nima skupne politike na tem področju, če izvzamemo Direktivo 77/486/EGS, ki se nanaša le na izobraževanje otrok imigrantov, ki so državljani držav članic EU. Marca 2008 je Evropski svet pozval države članice, naj sprejmejo ukrepe za izboljšanje učnih uspehov imigrantskih otrok, Evropska komisija pa je že julija 2007 predložila Zeleno knjigo z naslovom *Migracije in mobilnost: izzivi in priložnosti za izobraževalne sisteme v EU*. V Zeleni knjigi poziva k razmisleku o prihodnosti Direktive 77/486/EGS glede na močno spremenjene okoliščine od časa njenega sprejema. Poleg tega vabi vse zainteresirane, “naj prispevajo svoje zamisli o tem, kako bi lahko EU v prihodnje podprla države članice pri oblikovanju njihovih izobraževalnih politik na tem področju ter kako bi lahko organizirali morebiten prihodnji proces izmenjav in vzajemnega učenja in kaj naj bi vključeval” (COM (2008) 423 konč.).

Neenotnost politik vključevanja imigrantskih otrok v izobraževalne sisteme v državah članicah EU je razvidna tudi iz pričujočega prispevka. Primerjalna analiza je pokazala, da obstajajo različni pristopi (ali kombinacije pristopov) ne le med državami, ampak tudi znotraj njih. Praktično vse proučevane države omogočajo imigrantskim otrokom ne glede na njihov pravni status (brezplačen) dostop do obveznega osnovnošolskega izobraževanja. To je temeljni pogoj, da sploh lahko razpravljamo o enakopravnem vključevanju imigrantskih otrok v izobraževalni sistem. Na kakšen način v praksi poteka vključevanje, pa je drugo vprašanje. Pokazalo se je, da imajo vse proučevane države predvidene določene ukrepe za pomoč imigrantskim otrokom. Ti ukrepi so v večini primerov usmerjeni zlasti na učenje uradnega jezika, v katerem poteka izobraževanje. Načini poučevanja uradnega jezika pa so zelo različni, od posebnih (pripravljalnih) oddelkov za

imigrante do individualne pomoči imigrantom. Skoraj v vseh državah formalno obstaja tudi možnost, da se imigrantski otroci učijo svoj materni jezik, vendar se na izvedbeni ravni pri tem večkrat pojavljajo težave. Običajno šole niso odgovorne za izvajanje tečajev maternega jezika, temveč je zakonsko predvidena le možnost, da to storijo. Pogosto je izvedba tečajev maternega jezika predvidena v sodelovanju med šolo in državami izvora ali imigrantskimi društvi, kar običajno tudi pomeni, da država (sama) ne zagotavlja sredstev za izvajanje tečajev. Poleg tega je izvedba tečajev odvisna od zadostnega števila zainteresiranih učencev in razpoložljivosti kvalificiranih učiteljev. Vse to pa so pogoji, ki jih ni vedno enostavno zagotoviti. V večini proučevanih držav se težave pojavljajo tudi pri vpeljevanju medkulturnega izobraževanja. Praviloma se zatika pri prenosu medkulturnega pristopa z deklarativne ravni v dejanski izobraževalni proces, ker učitelji nimajo ustreznega znanja niti ustreznih učnih gradiv, s pomočjo katerih bi medkulturne vsebine in medkulturni dialog vpletli v redni pouk in druge šolske aktivnosti.

Pričujoči prispevek na podlagi opravljene primerjalne analize ne more ponuditi odgovorov na vprašanja o tem, kateri pristopi so boljši oziroma uspešnejši od drugih. Vsak med njimi se lahko izkaže kot uspešen v določenih okoliščinah, ni pa nujno prenosljiv v druga okolja. Pri iskanju najboljših rešitev je smiselno upoštevati rezultate različnih do sedaj opravljenih raziskav na področju izobraževanja imigrantskih otrok²⁹ in proučiti različne pristope v drugih okoljih, vendar pa je treba vse te informacije in spoznanja prilagoditi individualnim situacijam. Le tako lahko pridemo do rešitev, ki bodo v največji možni meri koristile tako imigrantskim otrokom kot družbi, v kateri ti otroci živijo.

29 Z vprašanjem, katere politike ali pristopi spodbujajo oziroma pozitivno vplivajo na izobraževalne dosežke imigrantov, so se ukvarjale že številne študije (glej npr. Glenn 1996; Entorf in Minoiu 2005; OECD 2006; Schneeweis 2006; Heckmann 2008).

LITERATURA IN VIRI

- “Amendment approved granting more foreigners right to education” (<http://www.radio.cz/en/news/98628>, [12.12.2007 19:16 UTC], 12. 11. 2008).
- Avramopoulou, Irini, Leonidas Karakatsanis in Pavlou Miltos (2005) “Greece.” V Jan Niessen, Yongmi Schibel in Cressida Thompson (ur.) *Current Immigration Debates in Europe: A Publication of the European Migration Dialogue* (http://www.migpolgroup.com/multiattachments/3043/DocumentName/EMD_Greece_2005.pdf, 12. 11. 2008).
- Bešter, Romana (2006) *Integracijska politika – politika integracije imigrantov: teoretični model in študija primera Republike Slovenije*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Bešter, Romana, Sara Brezigar, Barbara Kejžar in Janez Pirc (2008) *Primerjalna analiza politik vključevanja državljanov tretjih držav v izbranih državah članicah EU*. Končno poročilo. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- CDMG (98) 2 E rev Final Brochure (http://www.coe.int/T/E/Social_Cohesion/Migration/Documentation/Publications_and_reports/Reports_and_proceedings/1998_CDMG%20%2898%292E_rev.asp#P554_68035, 14. 9. 2005).
- Children’s Rights: Greece. The Library of Congress (<http://www.loc.gov/law/help/child-rights/greece.html#Education>, 25. 11. 2008).
- Council of Europe/ERICarts (2007a) “Report on Intercultural Dialogue and Cultural Policies – Policies and Strategies: Finland.” The Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe, 8th edition (<http://www.cultural-policies.net/web/intercultural-dialogue-policies.php>, 26. 11. 2008).
- Council of Europe/ERICarts (2007b) “Report on Intercultural Dialogue and Cultural Policies – Policies and Strategies: Greece.” The Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe, 8th edition (<http://www.cultural-policies.net/web/intercultural-dialogue-policies.php>, 26. 11. 2008).
- (2007) Der Nationale Integrationsplan. Neue Wege – Neue Chancen. Berlin: Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Die Beauftragte der Bundesregierung für Migration, Flüchtlinge und Integration (<http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2007/07/Anlage/2007-08-30-nationaler-integrationsplan,property=publicationFile.pdf>, 23. 1. 2009).
- Dias, Bruno, Tiago Farinha, Isabel Freitas, Mónica Ribeiro, Edite Rosário, Hugo Seabra in Elisa Silva (2005) *The situation of migrants and ethnic minorities in Portugal in 2005: Annual report for the European monitoring*

centre on racism and xenophobia (<http://www.numena.org.pt/ficheiros/RAXEN%20Annual%20Report%202005.pdf>, 12. 11. 2008).

“Education.” (<http://www.helcom.cz/download/integrace/education.doc>, 27. 6. 2008).

Entorf, Horst in Nicoleta Minoiu (2005) “What a Difference Immigration Policy Makes: A Comparison of PIS Scores in Europe and Traditional Countries of Immigration.” *German Economic Review* 6(3): 355–376.

Eurydice (2004) *Integrating immigrant children into schools in Europe*. Country reports 2003/04:

Češka: http://eacea.ec.europa.eu/ressources/eurydice/pdf/044DN/044_CZ_EN.pdf

Finska: http://eacea.ec.europa.eu/ressources/eurydice/pdf/044DN/044_FI_EN.pdf

Grčija: http://eacea.ec.europa.eu/ressources/eurydice/pdf/044DN/044_EL_EN.pdf

Litva: http://eacea.ec.europa.eu/ressources/eurydice/pdf/044DN/044_LT_EN.pdf

Nemčija: http://eacea.ec.europa.eu/ressources/eurydice/pdf/044DN/044_DE_EN.pdf

Nizozemska: http://eacea.ec.europa.eu/ressources/eurydice/pdf/044DN/044_NL_EN.pdf

Portugalska: http://eacea.ec.europa.eu/ressources/eurydice/pdf/044DN/044_PT_EN.pdf

Slovenija: http://eacea.ec.europa.eu/ressources/eurydice/pdf/044DN/044_SI_EN.pdf

Eurydice (2009) *Integrating Immigrant Children into Schools in Europe: Measures to foster communication with immigrant families and heritage language teaching for immigrant children. Comparative study* (http://eacea.ec.europa.eu/ressources/eurydice/pdf/0_integral/101EN.pdf, 15. 6. 2009).

Glenn, Charles L. z Ester J. de Jong (1996) *Educating Immigrant Children: Schools and Language Minorities in twelve nations*. New York in London: Garland Publishing, Inc.

Heckmann, Friedrich (2008) *Education and Migration: Strategies for integrating migrant children in European schools and societies*. A synthesis of

research findings for policy-makers. Report submitted to the European Commission by the NESSE network of experts, April 2008 (http://www.nesse.fr/nesse/nesse_top/activites/education-and-migration, 28. 11. 2008).

“Intercultural Education in Schools.” (<http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/studies.do?language=en>, 17. 10. 2008).

“Kinder von illegal in Deutschland lebende Ausländer”, 8. junij 2007 (<http://wiredltern.eu/news/kinder-von-illegal-deutschland-lebende-auslaender.html>, 20. 1. 2009).

OECD (2006) *Where immigrant students succeed – A comparative review of performance and engagement in PISA 2003* (<http://www.oecd.org/dataoecd/2/38/36664934.pdf>, 15. 10. 2008).

Program za globalno izobraževanje (Finska) / Programme for Global Education (2007) (<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2007/liitteet/opm12.pdf?lang=en>, 26. 11. 2008).

Samaras, June (2006) ATHENS NEWS, 13/01/2006, page: A15 Article code: C13165A151 (<http://maillists.uci.edu/mailman/public/mgsa-l/2006-January/006664.html>, 12. 11. 2008).

Schneeweis, Nicole (2006) “On the integration of immigrant children in education.” (<http://www.eale.nl/conference2006/Papers%20Friday%2017.00%20-%2019.00/add15042.pdf>, 1. 10. 2008).

Teixeira, Ana in Rosana Albuquerque (2005) *Active Civic Participation of Immigrants in Portugal*. Country Report prepared for the European research project POLITIS, Oldenburg (<http://www.uni-oldenburg.de/politis-europe/download/Portugal.pdf>, 17. 11. 2008).

Updated concept of immigrant integration (Češka) (http://www.cizinci.cz/files/clanky/329/Concept_of_II.pdf, 15. 10. 2008).

DOKUMENTI

- ACT No. 561 of 24th September 2004 on Pre-school, Basic, Secondary, Tertiary Professional and Other Education (the Education Act) (Češka) (<http://www.msmt.cz/uploads/soubory/IMzakon561ponovelach.pdf>, 24. 11. 2008).
- Basic Education Act 628/1998 (Finska), Amendments up to 1136/2004 (<http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1998/en19980628.pdf>, 12. 11. 2008).
- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju (1996) (<http://www.mszs.si/slo/ministrstvo/publikacije/ministrstvo/bela/uvod.asp>, 14. 4. 2004).
- COM (2008) 423 konč. Zelena knjiga. Migracije in mobilnost: izzivi in priložnosti za izobraževalne sisteme v EU (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0423:FIN:SL:PDF>, 28. 11. 2008).
- Direktiva Evropskega sveta 77/486/EGS z dne 25. julija 1977 o izobraževanju otrok delavcev migrantov (UL L št. 199 z dne 6. avgusta 1977, str. 32-33) (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:01:31977L0486:SL:PDF>, 10. 11. 2008).
- Direktiva Sveta 2000/43/ES z dne 29. junija 2000 o izvajanju načela enakega obravnavanja oseb ne glede na raso ali narodnost (http://www2.arnes.si/~ljmiri1s/slo_html/novosti/Direktiva%20Sveta%202000-43-EC.doc, 10. 11. 2008).
- Direktiva Sveta 2003/109/ES z dne 25. novembra 2003 o statusu državljanov tretjih držav, ki so rezidenti za daljši čas (UL L, št. 16; 23. 1. 2004, str. 44) (http://www.zds.si/si/podrocja_delovanja/zaposlovanje_tujcev/direktive_es/direktiva_2003_8260109_8260es/, 10. 11. 2008).
- Direktiva Sveta 2003/86/ES z dne 22. septembra 2003 o pravici do združitve družine (UL L, št. 251; 3. 10. 2003, str. 12) (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:19:06:32003L0086:SL:PDF>, 10. 11. 2008).
- Konvencija o otrokovih pravicah (OZN). Sprejela jo je Generalna skupščina Združenih narodov z resolucijo št. 44/25 z dne 20. novembra 1989. Veljati je začela 2. septembra 1990. (<http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105>, 12. 11. 2008).
- Law on Education of the Republic of Lithuania (as last amended on 13 June 2006 - No X-689) (http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=281043, 24. 11. 2008).
- Strategija vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji. Maj 2007. Ministrstvo za šolstvo in šport (<http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/>

podrocje/razvoj_solstva/projekti/Strategija_vkljucevanje_migrantov.doc,
24. 11. 2008).

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (Uradni list RS, št. 12/96, ..., 36/08).

Zakon o gimnazijah (Uradni list RS, št. 1/07 - uradno prečiščeno besedilo).

Zakon o osnovni šoli (Uradni list RS, št. 12/96, ..., 102/07).

Zakon o visokem šolstvu (Uradni list RS, št. 67/93, ..., 64/08).

Zakon o višjem strokovnem izobraževanju (Uradni list RS, št. 86/04).

